

TURĒT AUGSTU DZĪVO VĀRDU

Pirms 50 gadiem — 1934. gada jūnijā — Jānis Niedre kļuva par Latvijas Komunistiskās partijas biedru. Pirms tam bija «Darba Jaunatne», kreisfrontiski noskaņots, paša dibinātais «Virziens», grāmata «Keceris Latgalē», uzņemšana rakstnieku un žurnālistu arodbiedrībā, arī sociāli, publicistiski darbi, nopietns veikums etnogrāfijā, folkloristikā. Pēc tam bija trīs centrālistuma gadi: vienīca, karceris. Un tad — pirmais atskata punkts — 1940. gads, kad Latvijā nodibinājās padomju vara. Jānis Niedre tika izvirzīts par Rakstnieku un žurnālistu savienības valdes sekretāru. Bija Valsts apgādniecību un poligrāfisko uzņēmumu pārvaldes priekšnieks. No 1940. gada oktobra darbojās Rakstnieku savienības organizācijas komitejā.

— Cilvēki atšķiras cits no cita ne vien bioloģiski, psiholoģiski, ģenētiski, bet arī pēc savām vēlmēm, savām sociālajām prasībām un centieniem. Būt partijā — tā ir izvēle dzīvei. Mīļā, nevis goda pienākums. Jānis Niedre šo izvēli izdarīja grūtajā laikā pēc 1934. gada fašistiskā apvērsuma Latvijā.

Jā, Tas bija 1934. gada jūnijā Vasaras vidū. Pēc Uimaņa fašistiskā apvērsuma uz ielas vairāk par trim pulcēties nedrīkstēja. Vispirms — tādas kā pārrunas. Tad — Vidzemes jūrmalā nelegāla sanāksme... Radās kopības izjūta. Ka vairs neesi viens, ka ir biedri, kas domā un cīnās. Tas stiprināja, deva pārliecību — arī vienīcā, kur bez stingra dienas režīma un gribas sasprindzinājuma cilvēks varēja aiziet bojā, deģenerēties, arī divreiz pa piecpadsmit diennaktīm ieslodzītā karcerī — pilnīgā tumsā trešajā dienā zvaigzņlīdes dejo acu priekšā. Arī Siguldas kūdras purvā — katrogā...

Kad mani uzņēma partijā, biju lasījis dažus marksisma-lenīnisma klasiku darbus, interesējos par visu, ko varēja dabūt zināt par dzīvi Padomju Krīvēijā, laikraksta redakcijā bija iespēja saņemt ārzemju literatūru, gāju uz grāmatnīcu «Jaunā kultūra», ote Indriķa Lēmana «Laikmetā» satikos ar cilvēkiem (nezināju jau toreiz, ka tie ir partijas biedri). Ar Frici Gaili «Darba Jaunatnē». Strādājāmies. Runājām par proletariāta diktatūras nepieciešamību. Austrijas piemērs, kur apšāva strādnieku vadību, bija dzīvs acu priekšā. Biju jauns, pašpārliecināts, likās jau, ka zinu vairāk nekā pārējie. Bet drīz sapratu, ka manas zināšanas ir trūcīgas. Toreiz cilvēkus uzņēma partijā ar lielu piesardzību. Noskaidroja uzskatus. Pārbaudīja praktiskajā darbā. Ilgāku laiku izplatīju skrejlapas, veicu agitācijas un izskaidrošanas darbu rūpnīcās. Vecāko biedru vadībā apguvu nelegālās darbības iemaņas, maskēšanās noslēpumus, konspirāciju. Taču pats galvenais, ko viņi allaž mācīja, — būt nemierā ar esošo.

Katrdien būt nemierā ar sevi. Cik atceros vecos biedrus — tie bija godīgākie cilvēki, viņu dziļi dvēseliskais boļševīku apzinīgums izpaudās li visās dzīves sfērās — gan sadzīvē, gan attiecībās ar biedriem, gan ieslodzījumā un nāves vaigā priekšā. Tagad esmu partijas Kirova rajona komitejas loceklis. Gadās jaunais kandidāts pat Statūtus nesaprot. Un, ja pajautā, ko reālu darījīs, sākas vispārējās frāzes. Ko — konkrēti? Nekā...

Ar cilvēku jāstrādā nevis formāli, bet nopietni. Mūsu pašu bērnu šābād. Statūti uzliek «būt par paraugu sabiedriskā pienākuma izpildīšanā». Un «ja biedrs zaudējis sakarus ar partijas organizāciju, viņš jāuzskata par izstājušos». Tas ir ceļš, kā tikt valā no gadījuma un intereses cilvēkiem partijā. Lenīns teica: «Labāk lai desmit intelligenti neskaitās par partijas biedriem, nevis viens plāpa par tādu kļūsti!» (Jānis Niedre pierasti pārcēla turpat uz galda kā allaž esošās lapiņas. «Tie ir mani atgādinājumi!» viņš saba. «Katrā dienā pārskatāmi, pāršīrstāmi. Marks, Lenīns, Gramše tepat Linards Laicens, Stučka. Lūk, Eptona Sīnhlera «lūgšana» pret kārdinājumu uz pašlepnumu un iedomību, pēc spēka uz vāco iherit paskatīties ar jaunām acīm.) Ir ļoti pašpārliecināti, godprātīgi biedri. Zinoši, bet mīloši skatīties uz citiem no augšas. Drīz vien nākas pārliecināties, ka šie cilvēki apstājas, netikdami gaļa ar kādām praktiskām vai teorētiskām grūtībām.

Kā notika mācīšanās cietumā? Kā mēs lasījām? To pašu oficiālo presi pa rindai izburtojam. Kur kas gribēts pateikt, kur rakstītājs ir melojs, kur ločījies, kur nav sapratis neko. Atradās daudz kas pārdomām par pasaules ekonomiku, par sociālo, politisko stāvokli valstī. Katrs izteicām savu viedokli un domas par savu viedokli. Nežēlīgi kritizējām cits citu. Pēc kāda laika atgriezāmies pie agrāk izlasītā, vērtējam biedru un savas kļūdas, nepilnības, izsorleto, kālab tās radušās. Un pārlasījām vēlreiz. Tā mācījām cits citu. (Jānis Niedre atkal pārcēla piezīmju lapiņas.) «Jā, ir jāpārlasa. Vai ikdienā. Tāpat kā Lenina raksti. Katreiz kaut ko jaunu ieraugi. Tas uzvar prāta aktīvitāti, bet bez tūdas nebūs arī darbības aktīvitātes. Sākas turēšanās pie vecām shēmām.

Un sākas malā stāvēšana. Ar to jau sākas, ar šo domāšanas kārtumu.»

— Viegliāk ir būt principiālam un cilvēciskam, kamēr tas neskar tevī pašu. Ir it kā gluži dabiska cenšanās izlaipot starp ērtas, parocīgas dzīvošanas tieksmi un saviem ideāliem. Tālab pat ar paškritiku mēs būtu mierā — tā jau mazāk kož. Bet kritika? Tā bieži tiek uztverta ne vien kā personīgs apvainojums, bet kā vērsšanās pret «pašiem pamatiem». Kas tie par pamatiem? Cilvēks redz partiju sevi, nevis sevi partijā...

Ja cilvēka domas par sevi ir tik tālu iestigušas pašpārliecībā, ka jebkuru viņa rīcības kritiku cilvēks uzskata par visas iekārtas kritizēšanu, tā jau ir lieluma mānija.

No tādiem cilvēkiem vairāk jaunuma nekā labuma. Mēs esam par kolektīvu vadību, bet par personīgu atbildību. Te jābūt principiāliem. Partijas cilvēks vienmēr ir biedru vidū. Savstarpēja kritika, paškritika tāpēc vienmēr jātur augstu. Nelietību nevar attaisnot. Ir cilvēciskas ētikas likumi, ko nedrīkst pārkāpt. Un viegluma nav ko gaidīt. Lenīns teica, ka tieši komunisma celtniecības uzdevumi ir grūtāki par jebkuriem ci-

tiem. Savulaik biju iekaulojies arī es, kļuvis stipri pašpārliecināts. 1943. gadā saņēmu partijas sodu. Tas bija smags laiks. Bet tas lika daudz ko sevi un cilvēkus pārvērtēt, izprast. Daudz man palīdzēja mana dzīvesbiedre, Linarda Laicensa audzēkne Ernestīne. 40. gados augstu, boļševistisku godīgu mu ik dzīves situācijā esmu mācījies no Roberta Peļšes. Lietpratīgu, isti partejisku pleču. Tolaik daudz jautājumi principiāli nebija vēl atrisināti, kālab dažreiz cieta cilvēki, kas nopietni strādāja dažādās kultūras jomās — gan etnogrāfijā, gan folklorā, gan kritiķā. Roberts Peļše ar vāca komunistu principiālitāti nevilcinājās atklāti aizstāvēt biedrus, kuriem atsevišķu plejau tu kļūdu dēļ draudēja negatīvs novērtējums.

— No Jāņa Niedres 1940. gada raksta «Padomju Latvijas rakstnieku līdzienas uzdevumi»: «Katru nepareizību, katru neobjektīvitāti, katrs viltojums nepareizi ietekmē sabiedrības uzskatus.

Jaunais jārāda, mēs to nedrīkstam noslēpt. Objektīvi jāattēlo milzīgās pārvērtības cilvēku dzīvē un psiholoģijā. Tīkai to, ko pats pārdzīvojis, izjutis un zina.» Un «Cīņās» sešdesmitgadi veltītā rakstā atsaucšanās uz Pretharu rakstnieku kongresā 1933. gadā Parīzē pausto sociālistiskā realisma literatūras būtību: «Literatūras uzdevums nav vis būt «laika kavēklis», un tai nav jābūt istenības diletantiskai tēlotājam, bet gan jānod cīloce uz priekšu, pārgrozot pašreizējo stāvokli, izmainot cilvēku pašreizējās attiecības.»

Jā, Tāda ir mana nostāde. Dīemžēl arī rakstnieku vidū pavid dažs malā stāvētājs. Sociālistiskā realisma literatūra neizpratne. Sociālistiskais realisms nav šablons. Ir literatūra, kas māca un audzina cilvēkus būt stipriem, celt principiālo, kaujiniecisko nostādni dzīvē, pret nebūšanām dzīvē. Vai Čingīza Aitmatova «Un garāka par mūžu diena līgst» nav sociālistiskā realisma darbs? Vai mums visiem tas tagad nav tuvs? Rakstniekam jāskatā tās grūtības, ar kurām ikdienā saduramies. No latviešu darbiem man patīk Harija Gulbja «Dopuleja». Labi strādāts. Paula Putniņa «Uzticības saldā nasta» — te arī īstais tvēriens. Varbūt nav istā iestudējuma, bet domāt liek. Un tas ir galvenais. Un nāk pavisam jauni autori. Darbām jābūt ar autora atziņu, ideālu vai perspektīvu, ar skatu nākotnē. Un nevajag vīlkties atpakaļ bezkonfliktā literatūrā.

— Savulaik Kronvaldu Atis teica: «Tas taču viegliāk, saģāt lielam lielu namu, nekā derīgā vīetā un vajadzīgā laikā iecelt vienu stipru stūra akmeni.» Pečkara laikā Jānis Niedre vērsās pret dogmatismu latviešu nacionālās atmodas un jaunās strāvas laikmeta vērtējumā, pret laika faktora neizpratni pagātnes apzinas vērtēšanā. 1946. gadā rakstīja par Kristīņa Voldemāra nozīmī latviešu kultūrā un dzīvē. Savos darbos objektīvi vērtēja arī maldu ceļus staigājušos. Jānis Niedre darbojās folkloristikā, kad bez folkloras likās gluži labi izteikams.

Esmu par lenīnisku, partejisku nostāju šais jautājumos. Vislabāk to atsedz Aleksandra Fadejeva vārdi Latvijas PSR rakstnieku I kongresā 1941. gada jūnijā. «Mēs zinām, ka pat ļoti liela pagātnes mākslinieka galvā varēja būt nepareizi priekšstati, un tikai viņa talanta spēks palīdzēja tam pareizi parādīt sabiedrību. Dažiem kreisulim liekas, ja mēs pagātnes rakstniekā varam atrast vienu vai otru nepareizu priekšstatu, tas ir pietiekams iemesls, lai noliegtu viņa literāro mantojumu. Dīemžēl šī nepareizā teorija ir vēl dzīvesspējīga un īpaši bīstama tā sauktajām mazajām tautām, kas gadsimtiem verdzīnātas, un šo tautu klasiķiem nevarēja nebūt daži nacionālistiski aizspriedumi. Un tomēr mums jātieks tam pāri un jāpārpem tas objektīvi palekošais, ko viņi radījuši.»

— Top jaunā partijas Programmas redakcija. Nupat ir pieņemti daudzi svarīgi lēmumi: par kritikas iedarbes palielināšanu, par darbaļaužu sūdzību izskatīšanu, par prasību paaugstināšanu pret vadītājiem; uz idejiskumu, uz darba kolektīvu lomas stiprināšanu. Bet bieži tas tā arī paliek zināšanu līmenī. Pat tur, kur jau būtu prasāma konkrēta darbība, pat tur, kur lēmumiem būtu jāiedzīvinās darbībā, izliek ar frāzēm, izliek ar citēšanu, ar papīriem — papīru aizpildīšanu. Cilvēkam ir raksturā taustāmu mērķu uzstādīšana. Tiklīdz šis mērķis — objektīvi vai subjektīvi — tiek sasniegts, cilvēks nomierinās, un šāda — apzināta vai neapzināta nomierināšanās noteiktā līmenī — rada cilvēkā slēptu nedrošības sajūtu, kas āreji vislabprātāk izpaužas pašapmierinātā «solidumā».

Darbošanās šķietamības labad ir noziegums, ir zaudējums patiesajai lietai gan idejiski, gan morāli. Tā ir ideālu postīšana, kas veicina cilvēku nostāšanās vīpsnātāju, moralizētāju, malā stāvētāju pozīcijā. Jaunie aug. Skatās un gūst no tā apšaubāmas patiesības. Bet ir jācejas, ir jālet uz visaugstākajiem mērķiem. Būs grūtāk, bet, tikai pa tādu ceļu ejot, nebūs iesūnošanas, ideālu pieticības, Trūkumu ir daudz, bet ar tiem ir jācinās. Pats no sevis nekas nenokārtosies. Un gaidīt palīdzību nav no kurienes. Tāpat kā velti gaidīt, ka beigs brupoties kapitālisti. Tiem viena rūpe: Krups pirms pirmā pasaules kara proklamēja, ka neizlietota militārās rūpniecības produkcija ir kapitāls, kas ieguldīts uz dilstošiem procentiem.

Par dzīvo vārdu ir jādama. Jo dzīvajam vārdam ir liels audzinošs spēks. Tas ir milzīgs masu ietekmēšanas līdzeklis, tā ir pārliecības un attekmes izpausme. Ja runātājs uzstājas, radoši, konkrēti nepārstrādājot partijas lēmumus, — kāda iedarbe? Nav iedarbes. Tiek radīta darbošanās ilūzija, caur kuru neizspraucas lietas patiesā būtība. Var redzēt, ka cilvēks nav pūlējies saprast un apjēgt savai pārliecībai, savai darbībai, savai rīcībai partijas un valdības lēmumus. Var redzēt, ka cilvēkam trūkst pamatīgu un dziļu zināšanu. Dzīvajā vārdā tas atklājas. Ikkatram biedram tā labad daudz jāstrādā. Ar skaidrāko pārliecību pārveidot un redzēt mūsu īstenību labāku. Saskaņojot ik darbību ar realitāti, ar dzīvi. Augstu turēt dzīvo vārdu.

«Vārds arī ir darbs.» teica Lenīns.

Sarunā ar J. Niedri —
A. Snips